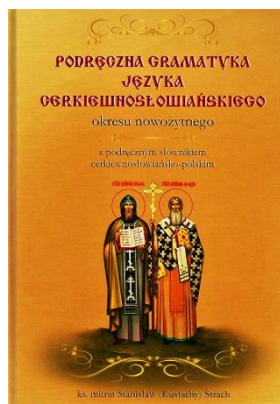

Ks. mitrat Stanisław (Eustachy) Strach. *Podręczna gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim*. Parafia Prawosławna Przemienienia Pańskiego w Płocku, 2021, 390 ss. ISBN: 978-83-956234-2-4.

DOI: <http://doi.org/10.18290/rh22707.21>

Książd mitrat Stanisław Strach to wybitny znawca języka cerkiewnosłowiańskiego, znany tłumacz literatury cerkiewnosłowiańskiej na język polski. Jest autorem opracowań językoznawczych. Opublikował dwa wydania *Krótkiej gramatyki języka cerkiewnosłowiańskiego*, monografię poświęconą składni cerkiewnosłowiańskiej oraz *Szkolny słowniczek cerkiewnosłowiańsko-polski*.

Wydana w 2021 r. obszerna *Podręczna gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim* jest pracą długo wyczekiwaną, ponieważ poprzednie wydanie gramatyki, znacznie krótsze, ukazało się ponad 20 lat temu i jest już mało dostępne. Celem podręcznika jest dostarczenie wiedzy na temat języka używanego w liturgii Cerkwi Prawosławnej.

Omawiana praca składa się z trzech części i słownika. Pierwsza część, którą autor zatytułował „Wiadomości wstępne”, zawiera podstawowe informacje z zakresu grafii i fonetyki cerkiewnosłowiańskiej. Przedstawiony został alfabet cerkiewnosłowiański oraz informacje o wartości fonetycznej liter i ich użyciu w zależności od pozycji w wyrazie lub od pochodzenia. Przydatne dla uczącego się języka są krótkie notki o akcencie (zarówno jego istocie fonetycznej, jak i funkcji graficznej), przydechu i tytlu, jak również spis najczęściej skracanych za pomocą tytła słów. Cenna jest również informacja o znakach przestankowych i kwestii, która może sprawiać problemy początkującym uczniom, czyli użyciu liter jako cyfr, przy czym graficzne ich przedstawienie znajdzie czytelnik w kolejnej części pracy – morfologicznej – w rozdziale o liczebniku. Pierwsza część pracy jest bardzo krótka, liczy jedynie sześć stron, ale zawiera wystarczające wiadomości z zakresu grafii i fonetyki języka cerkiewnosłowiańskiego.

Druga część podręcznika, zatytułowana „Morfologia. Przegląd części mowy”, znacznie dłuższa niż poprzednia (ponad siedemdziesiąt stron), dotyczy – zgodnie

z tytułem – morfologii. Teoretyczną charakterystykę odmiennych i nieodmiennych części mowy uzupełniają liczne wzory odmian, m.in. rzeczowników, zaimków, liczebników czy przymiotników. Pojawia się również kontrowersyjne – jak przyznaje autor – zagadnienie stopniowania przymiotników. Szczególnie rozbudowana jest część poświęcona czasownikowi. Jest to spowodowane istnieniem w języku cerkiewnosłowiańskim form, które nie istnieją we współczesnej polszczyźnie, np. licznych czasów przeszłych: niedokonanego (imperfectum), momentalnego (aorystu), dokonanego (perfectum) czy zaprzęskiego (plusquamperfectum). Krótko omówiono też czas przyszły uprzedni. W zrozumieniu istoty tych form pomagają przykłady zdań (cytaty) w języku cerkiewnosłowiańskim z Pisma Świętego i ich tłumaczenia na język polski. Szkoda jednak, że nie podano ich przy wszystkich czasach. Zawsze bowiem łatwiej zapamiętuje się użycie danej formy gramatycznej, kiedy widać przykład jej zastosowania w konkretnym zdaniu. Jeżeli chodzi o przedstawienie nieodmiennych części mowy, to warto zwrócić uwagę na klarowne przedstawienie funkcji wybranych spójników, które – w zależności od kontekstu – mają różne odpowiedniki w polszczyźnie.

Najobszerniejsza część pracy, ponadstronicowa, została poświęcona składni języka cerkiewnosłowiańskiego i taki też nosi tytuł („Składnia”). Jest to zrozumiałe, ponieważ przyswojenie składniowego podsystemu języka wymaga od uczącego się więcej pracy niż w wypadku morfologii. Wiadomości z syntaksy zostały w podręczniku ujęte w pięciu rozdziałach.

W pierwszym autor przedstawił podstawowe informacje, takie jak rodzaje wypowiedzeń (zdanie, oznajmienie, zawiadomienie), ich podział na pojedyncze, dwukrotnie i wielokrotnie złożone oraz ze względu na postawę mówiącego wobec treści przekazywanych przez niego informacji (oznajmujące, pytające, żądające, wykrzyknikowe) czy rodzaje połączeń syntaktycznych (stosunek współrzędny i podrzędny).

Drugi rozdział zawiera bardziej szczegółową analizę wypowiedzeń pojedynczych. Opisane zostały poszczególne części zdania: podmiot, orzeczenie, a także różne rodzaje dopełnienia (np. dopełnienie przedmiotu pomocniczego czy dopełnienie czynnika porównawczego), okolicznika (np. okolicznik względu, akcesoryjny, przyzwolenia itd.) i przydawki (np. przydawka orzekająca, właściwościowa, podmiotowa itp.).

Kolejny rozdział dotyczy wypowiedzenia złożonego. Ks. Strach szczegółowo tłumaczy w nim użycie wypowiedzeń współrzędnie i podrzędnie złożonych, np. współrzędnie złożone uściślające czy dwukrotnie złożone z podrzędnym okolicznikowym miejsca, czasu, niewspółmierności treści itp. Autor, co ważne dla polskiego odbiorcy, zwraca uwagę na różnice występujące między językiem cerkiewnosłowiańskim a polskim. Przy okazji omawiania wypowiedzeń dwukrotnie złożonych z imiesłowowym równoważnikiem zdania informuje, że „w odróżnieniu od języka polskiego, w którym funkcjonują dwa rodzaje imiesłowów: przymiotnikowy i przysłówkowy (nieodmienny), w języku cerkiewnosłowiańskim znany jest tylko jeden rodzaj imiesłowu – przymiotnikowy (...)” (s. 185).

Ostatnie dwa – niezmiernie ważne – rozdziały noszą tytuły „Osobliwe konstrukcje składniowe” i „Uzupełnienie”. Zawierają one informacje o konstrukcjach składniowych, które nie funkcjonują we współczesnej polszczyźnie. Niektóre z nich istniały dawniej w języku polskim (np. biernik z bezokolicznikiem; przykłady Autor podaje na s. 199, np. „wierzę widzieć dobra boże”), inne rozwinęły się w cerkiewnosłowiańskim pod wpływem greki, wszystkie natomiast stanowią, ze względu na swoją specyfikę, wyzwanie dla studiujących. Chodzi tu, między innymi, o takie konstrukcje, jak wspomniany biernik z bezokolicznikiem, ale również celownik niezależny, biernik z imiesłowem, celownik z bezokolicznikiem, mianownik z bezokolicznikiem, wyrażenia pleonastyczne, antyptosis (zastąpienie form przypadków właściwych przez inne, niewłaściwe dla danego związku wyrazowego) czy antycypacja podmiotu lub dopełnienia (podwajanie podmiotu lub dopełnienia w postaci zaimka anaforycznego lub osobowego, wysuniętego na początek wypowiedzenia i powtórnego wewnątrz). Warto również podkreślić fakt, iż w tej części pracy omówiono charakterystyczny szyk wyrazów w języku cerkiewnosłowiańskim oraz związane z gramatyką generatywną zagadnienie struktury powierzchniowej i głębokiej wypowiedzenia. Każde zagadnienie zostało dogłębnie omówione teoretycznie, a użycie konstrukcji pokazano na przykładach zdań z Pisma Świętego w oryginale i przekładzie na język polski. Należy docenić taką drobiazgowość w wyjaśnianiu skomplikowanych niezadko problemów syntaktycznych.

Cenne są także uwagi poczynione w podrozdziałach o wypowiedzeniu oznajmującym i wykrzyknikowym o roli intonacji w odczytywaniu tekstów liturgicznych. Autor zauważa, że spełnienie kryterium intonacyjnego „podczas czytania cerkiewnosłowiańskich tekstów modlitewnych może okazać się bardzo skomplikowane lub wręcz niewykonalne, albowiem reguły cerkiewne nakazują w tym względzie użycie specjalnego recytatywu, zabraniając jednocześnie teatralnego patosu i uzewnętrzniania osobistych emocji czytającego” (s. 106).

Ostatnią część książki stanowi liczący ponad sto siedemdziesiąt stron słownik cerkiewnosłowiańsko-polski, również zawierający – dla ilustracji notowanych leksemów – cytaty z Pisma Świętego.

Pracę wieńczy licząca dwadzieścia siedem pozycji bibliografia. Zawiera ona m.in. różne wydania Biblii, prace z gramatyki cerkiewnosłowiańskiej (A. Gamanowicz, A. Bonczew) i staro-cerkiewno-słowiańskiej (G. Chaburgajew, T. Lehr-Spławiński i C. Bartula), monografie z zakresu polskiej syntaktyki (Z. Klemensiewicz, S. Jodłowski, J. Podracki), słowniki (cerkiewnosłowiańsko-polski ks. A. Znoski czy *Pełny Słownik Cerkiewnosłowiański* G. Diancenki) oraz inne prace. Na ostatniej stronie jest zamieszczona nota o autorze.

Chociaż recenzowana *Podręczna gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim* jest przeznaczona głównie dla wiernych Cerkwi prawosławnej, którzy zamierzają nabyć lub utrwalić takie praktyczne umiejętności, jak czytanie, rozumienie oraz przekład

tekstów napisanych w języku cerkiewnosłowiańskim, może ona zainteresować również studentów lub absolwentów różnych specjalności slawistycznych, w szczególności tych, którzy podczas swoich studiów mieli możliwość nauki klasycznego języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. Celem nauczania przyszłych slawistów gramatyki tego najstarszego literackiego języka Słowian jest wyposażenie ich w wiedzę i umiejętności w zakresie dziejów tego języka, roli piśmiennictwa staro-cerkiewno-słowiańskiego oraz wpływu na inne języki słowiańskie. Studenci zapoznają się z prasłowiańskimi cechami fonetycznymi i ich odzwierciedleniem w języku staro-cerkiewno-słowiańskim oraz z kategoriami gramatycznymi i wybranymi osobliwościami składni. Nabywają w ten sposób kompetencje niezbędne w pracy filologa zajmującego się językoznawstwem diachronicznym. Studenci mają do dyspozycji kilka podręczników do gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (m.in. prace T. Lehr-Splawińskiego, C. Bartuli, T. Brajerskiego, D. Podlaskiej, J. Strutyńskiego, H. Karaś, T. Friedelówny i C. Łapicza). Dzięki recenzowanej pracy osoby te będą mogły poznać kolejny etap rozwoju języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, czyli używany dziś w liturgii prawosławnej język cerkiewnosłowiański okresu nowożytnego, o którym być może słyszeli na prowadzonych na niektórych uczelniach zajęciach z prawosławia bądź z kultury danego obszaru językowego.

Reasumując, warto polecić omawiany podręcznik zarówno wiernym, chcącym poznać język używany w liturgii, jak i slawistom oraz innym osobom zainteresowanym językoznawstwem historycznym i prawosławiem.

Dr Henryk Duszyński-Karabasz
Katedra Badań nad Kontaktami Językowymi
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
e-mail: henryk_duszynski@interia.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5633-1675>